

RECENSIONSESSÄ

Kampen om litteraturläsaren. Politik, pedagogik och subjektivering

Läsningens kris?

Hur står det egentligen till med litteraturläsningen i skolan och samhället? Och varför är den frågan så viktig och laddad? Diagnoserna pekar sedan länge i rakt motsatta riktningar. Liksom argumenten, som handlar om alltifrån demokratisk fostran, konkurrenskraft och anställningsbarhet, till egenvärdet av existentiella och estetiska erfarenheter. I den utbildningspolitiska debatten är försämrade resultat vad gäller läsförståelse i storskaliga internationella undersökningar som PISA och PIRLS ett återkommande mantra (trots vissa uppgångar för Sverige i de senaste mätningarna). I den vidare kultur- och samhällsdebatten påtalas återkommande att

barn, unga – och vuxna – läser för lite, läser fel litteratur, de läser inte längre tryckta böcker, utan läser via skärmar och ljudböcker. Samtidigt är bokmarknaden en av de branscher som klarat utmaningarna från digitaliseringen bäst. Musik, film och teveserier strömmas i allt högre utsträckning, men boken som medium fortsätter på något sätt att behålla sin både kommersiella och estetiska attraktionskraft och aura. Det är helt enkelt lite finare och mer autentiskt att läsa ”en riktig bok”. Många menar att det helt enkelt också är mer praktiskt, och erbjuder en välkommen vila från all skärmtid.

Det har talats om litteraturens död, eller slut, så länge vi kan minnas, senast i en inspirerande, omdiskuterad och provokativ bok av Sven Anders Johansson (2021). Litteraturvetare över hela världen, inklusive denna skribent (Persson 2007, 2012) har vänt och vridit på frågan om varför det egentligen är så viktigt att läsa litteratur – inom och utanför utbildningssystemet. Utläggningarna slutar oftast i en kombination av gamla och nya legitimeringar för läsningens både nytta och egenvärde (även om många,

---

Andersson, Sara (2020): *Läsande flickor. Läspolitik och det genomlysta subjektet*. Stockholm: Stockholms universitet, 203 sidor.

Borsgård, Gustav (2021): *Litteraturens mått. Politiska implikationer av litteraturundervisning som demokrati- och värdegrundsarbete*. Umeå: Umeå universitet, 266 sidor.

däribland Johansson, framhäver att dessa storheter varken kan eller bör slås samman; estetisk autonomi och direkt samhällsnytta ses inte sällan som oförenliga storheter). Till de vanligaste legitimeringarna, inte minst i skolans svenskämne, hör hur som helst att litteraturläsning är språkutvecklande, utvecklar både den personliga och kulturella identiteten, ger förtrogenhet med ”det egna” kulturarvet och ”andras” kulturarv (en problematisk distinktion såklart), främjar värdegrunden, och att litteraturen därmed stärker både empatiska och demokratiska förmågor hos läsaren (Persson 2007). Dessa i någon mening ”mjuka” – och svårämbara – värden kolliderar föga förvånande ofta med intentionerna hos arkitekterna bakom PISA – OECD – och deras mer instrumentella och ekonomistiskt betingade definitioner av en övergripande form av ”literacy”, där frågor om litteraturens estetiska dimensioner och läsarens existentiella och etiska responser tenderar att helt hamna i skymundan (Borsgård & Jönsson 2019). Om läsningen ska spela någon roll, det vill säga kunna mätas och jämföras mellan länder, måste ord helt enkelt kunna förvandlas till siffror.

Disciplinering och det läsindustriella komplexet

Mitt i alla lässpaniker och krisdiagnoser kan man notera hur läsfrämjandet, från att ha varit i första hand en angelägenhet för skolan, biblioteken och folkrörelserna, nu uppenbarligen blivit en angelägenhet för alla: staten, civilsamhället och, inte minst, marknaden. Läsrelsen

är väl kanske det mest kända svenska exemplet, en ideell förening som i decennier arbetat på bred front med att aktivera barns och ungas läslust. Till de många samarbetspartnerna hör alltifrån Svenska kyrkan till McDonalds (Persson 2012). Vikten av skönlitterär läsning har också poängterats inom alltifrån idrottsrörelsen (Statens kulturråd 2015) till högre utbildning för blivande jurister (Alsheimer 2004), socionomer (Ottelid 2015) och läkare (Palm 2008). En företrädare för svenska armén (Braw 2020) har nyligen i flera debattinlägg pläderat för obligatorisk läsning av skönlitteratur inom officersutbildningen, för att skapa en djupare psykologisk förståelse, och därmed beredskap, för krigets mekanismer och verklighet. Med en anspelning på Stephen J. Balls (2012) analys av den världsomspännande marknadsföringen av utbildningssektorn i boken *Global Education Inc. New Policy Networks and the Neo-Liberal Imaginary* är jag benägen att beteckna den ovan skisserade utvecklingen som en framväxt för ”det läsindustriella komplexet” (Persson 2018).

Gemensamt för alla kamper om litteraturens och litteraturundervisningens värde är att de handlar minst lika mycket om läsaren, och subjektivering, som om litteraturen. När modersmålsundervisningen så småningom ersatte latin och etablerade sig som skolans viktigaste bildningsämne under andra halvan av 1800-talet (Thavenius 1981) handlade det om en fostran av läsaren i nationell, idealistisk, religiös och politiskt konservativ riktning. Ett-hundrafemtio år senare handlar det enligt styrdokumentet om att skapa

empatiska, demokratiska subjekt som är/blir positivt inställda till kulturell mångfald (Persson 2007). Historiskt ser idealen alltså helt olika ut, men de fostrande och disciplinerande mekanismerna är desamma (Bennett 1998). Staten och samhället kan inte bara låta läsningen vara ”helt fri” – även om sådana diskurser också dyker upp med jämna mellanrum – utan den måste legitimeras på ett djupare ideologiskt (om än ofta implicit) plan.

Två helt färskta och mycket intressanta doktorsavhandlingar tar sig an denna problematik från olika perspektiv: Sara Anderssons (2020) *Läsande flickor. Läspolitik och det genomlysta subjektet* och Gustav Borsgårds (2021) *Litteraturens mått. Politiska implikationer av litteraturundervisning som demokrati- och värdegrundsarbete*. Andersson disputerade i ämnet barn- och ungdomsvetenskap vid Stockholms universitet, Borsgård i litteraturvetenskap med didaktik vid Umeå universitet. Båda avhandlingarna är genuint tvärvetenskapliga. De rör sig, utöver deras designerade forskarutbildningsämnen, fritt och obehindrat inom och mellan fält som litteraturvetenskap, pedagogik, kritisk kulturteori, sociologi, utbildningsvetenskap och genusvetenskap. Och de gör det på ett skickligt och produktivt sätt. Denna vetenskapliga bredd vad gäller intresset för läsning både återspeglar och försöker leverera kritiska motröster till det läsindustriella komplexets unisona men motsägelsefulla hyllningar till litteraturens godhet.

Konstruktionerna av den läsande flickan

Anderssons avhandling handlar om synen på flickors läsning under de senaste hundra åren, så som den framträder i ett empiriskt material bestående av läsarundersökningar och internationella kunskapsmätningar. Hon vill framför allt synliggöra de historiska arv, diskurser och institutionella praktiker som genom kartläggningar både möjliggör och begränsar henne. Den viktigaste teoretiska utgångspunkten utgörs av Michel Foucaults genealogiska tankebygge.

Den läsande flickan ses under hela perioden som ett föredöme, hon läser helt enkelt mer och bättre litteratur än pojkar. Men just därför blir hennes läsning extra viktig att styra och övervaka. Detta går tillbaka på en lång historia (Larsson 1989), minst lika gammal som romangenren i sig, då kvinnliga författare i början ofta tvingades skriva under manliga pseudonymer. Då handlade det om en helt annan typ av läsning, rädslan var inte att folk läste för lite utan alldeles för mycket. Läsarna, särskilt flickor och kvinnor, ansågs bli alltför uppslukade av sin läsning, de kunde inte skilja mellan fiktion och verklighet, och förleddes att drömma om eller i värsta fall imitera romanfigurernas handlingar (tänk Emma Bovary).

Tre centrala teman för undersökningen pekas ut: flickor, läsning och medborgarskap. Forskningsfrågorna vill söka svaren på formerna, gränserna och villkoren för vilka ”flickläsarsubjekt” som konstrueras och/eller är för givet tagna i ett urval av läsarundersökningar från

1900-talet och fram till idag, men vill också kartlägga hur flickor och kvinnor ser på sig själva som läsare (det sistnämnda baserat på ett helt annat empiriskt material – Nordiska museets frågelista om läs- och skrivvanor från 1999/2000). Andersson visar hur konstruktionerna av den goda läsande flickan historiskt rör sig från en utvecklingspsykologisk och hälsoinriktad diskurs, till en kvantitativt orienterad diskurs om goda, naturliga och nödvändiga läsvanor, för att slutligen kulminera i en kognitivistisk och neurovetenskaplig diskurs, som enligt Andersson kan ses som en kombination och vidareutveckling av de första två. Om man i början av den undersökta perioden både försökte varna för skadlig litteratur och plädera för den goda boken, så blir diskurserna efter hand alltmer instrumentella och innehållsneutrala. Det viktigaste är inte vad som läses, utan *att* det läses – och hur mycket.

Avhandlingen erbjuder en fascinerande överblick över hur den läsande flickan konstruerats under en period av närmare 100 år. Analysen visar både på kontinuitet och diskontinuitet. Gamla normer och föreställningar överges, men kan också dyka upp långt senare i modifierad form och som en del av nya diskurser. Andersson visar övertygande hur det genomgående handlar om att konstruera den läsande flickan som subjekt – samtidigt som flickan hela tiden också behandlas som ett objekt, utsatt för experternas (psykologer, psykiatriker, pedagoger, läsförmedlare med flera) övervakning och disciplinering. Till en av studiens många förtjänster hör valet att också lyssna på några av de läsande flickornas och kvinnornas

egna röster (kapitlet ”Gömställen”). Här framträder bilder som bekräftar men framför allt också ger helt andra perspektiv på den läsande flickan. Hos vissa av informanterna förekommer också en upptagenhet av det kvantitativa, men på ett annat sätt än i läsundersökningarnas frågeformulär och slutsatser. Att läsa väldigt mycket, och gärna dokumentera läsningen i form av listor, dagböcker eller register, ses av dem som både en dygd och något njutbart. Det mest påfallande är dock hur många olika funktioner läsningen kan ha, funktioner som inte fångas upp av läsarundersökningarna. Läsningen kan fungera som just ett ”gömställe”, ett eget rum eller en plats där flickorna kan dra sig tillbaka och hänge sig åt alltifrån verklighetsflykt till att få nya insikter om sig själva och världen.

Anderssons avhandling är uppslagsrik och mycket givande. Överlag är den teoretiskt och metodologiskt väl underbyggd, och kännedomen om tidigare relevant forskning god. Temat medborgarskap hade dock kunnat fördjupats, liksom de därmed sammanhängande kopplingarna till det faktum att läsning under hela den studerade tidsperioden också alltid varit en del av ett större projekt som handlar om nationell fostran (Thavenius 1981). Andersson har valt att inte undersöka skolan som läspolitisk aktör, vilket naturligtvis är en rimlig avgränsning. Om detta får vi å andra sidan veta desto mer i Borsgårds avhandling *Litteraturens mått*.

Litteraturundervisning, mätbarhet och värdegrund

Borsgårds undersökning handlar om de motsägelsefulla relationerna mellan, och effekterna av, två hegemoniska diskurser om den svenska gymnasieskolans litteraturundervisning idag: elevernas läsning ska å ena sidan kunna mätas och entydigt bedömas i relation till andra elever både nationellt och internationellt; den ska å andra sidan vara i samklang med skolans och samhällets ”värdegrund”. Vad händer då med värden som bildning? Vad händer med litteraturens estetiska dimension? Vilken roll kan och/eller ska egentligen skönlitteraturen spela inom utbildningssystemet – och ungdomars och samhällsmedborgares liv? Hur kan man göra både litteraturen och demokratin levande igen på riktigt? Det är så jag har uppfattat några av de mest uppfordrande och angelägna frågorna avhandlingen ställer sina läsare.

Borsgård har valt att avgränsa sig till perioden efter gymnasiereformen 2011, något som inte utesluter intressanta historiska utblickar. I centrum för analysen står tre olika, men sammanlänkade, nivåer: den transnationella, nationella, och den didaktiska. På den transnationella nivån hittar vi aktörer som EU och inte minst OECD. Här står Ramverket för PISA 2018 och ett antal EU-dokument kopplade till den så kallade Lissabonstrategin som lanserades år 2000 i centrum. På den nationella nivån hittar vi främst Skolverket och deras policy- och styrdokument i form av läroplaner,

ämnesplaner och kommentarmaterial av olika slag. Särskild uppmärksamhet riktas mot det så omtalade – och omstridda – begreppet värdegrund. Även litteraturdidaktisk forskning räknas till denna nivå. Här placerar Borsgård in ett urval inflytelserika litteraturdidaktiska forskare, eftersom de ”har makt att influera utbildningen” i Sverige (s 6). Forskarna i fråga är Louise Rosenblatt, Pedagogiska gruppen (Thavenius, Malmgren med flera), Cathleen McCormick, Gunilla Molloy, Magnus Persson och Malin Alkestrand. Teorierna presenteras och analyseras kritiskt – och nyanserat – i kronologisk ordning med iakttagelser i förhållande till samtidens utbildningspolitik, forskning och debatt.

På den didaktiska nivån, slutligen, har vi kommit ner till praktiken, närmare bestämt hur ett litet urval svenska lärare hanterar, förhåller sig till, tolkar och omförhandlar direktiven och riktlinjerna från de två andra nivåerna. Borsgård har gjort ett strategiskt urval och genomfört timplånga intervjuer med 8 lärare på 4 olika skolor. Informanterna uppvisar en spridning vad gäller kön, antal år i yrket, skolform och typ av gymnasieprogram.

De teoretiska utgångspunkterna är mångfaldiga: kritisk diskursanalys (CDA), (post)marxism, pedagogisk filosofi, läroplansteori – och naturligtvis litteraturteori och litteraturdidaktik. Liksom hos Andersson spelar Foucault en framträdande roll.

Analysen av den transnationella nivån visar övertygande att policydiskursen om utbildning sedan åtminstone 2000-talets början har genomgått en kombination av globalisering och

europisering, ofta i kombination med en ny typ av styrning benämnd New Public Management (NPM). Till detta ska läggas en mängd andra faktorer som kommer att få en direkt eller indirekt inverkan på utbildning, även i Sverige. Till exempel postulerar EU att ett så kallat "entreprenöriellt lärande" ska vara en nyckelkompetens som ska genomsyra utbildningssystemet på alla nivåer. Detta är något som relativt snabbt får gehör och införs även i de svenska styrdokumenterna och på den nationella nivån. Men, ska det visa sig, det är inget som någon av Borsgårds informanter, hur olika de än är, ställer sig positiva till över huvud taget.

Och allt detta nya som kommer uppifrån från mäktiga aktörer ska samtidigt enligt den nya NPM-logiken kunna vägas och mätas, och utvärderas. Sammanfattningsvis ska det alltså framför allt kunna kvantifieras. Och vad händer då med den konkreta litteraturundervisningen i gymnasieskolan mitt i allt detta – satt under press som den är från så många olika håll? Det rör ju sig om mängder av direktiv från olika instanser och nivåer som faktiskt påverkar den enskilde lärarens yrkesutövning och vardag – och därmed i förlängning såklart hans elever. De 8 lärarna brottas samtliga med hur pedagogiska ideal skall fås att gå ihop med alla byråkratiska och administrativa pålagor uppifrån. Läget för en levande och kreativ litteraturundervisning i svensk gymnasieskola ser således inte särdeles gynnsamt ut. Men lärarna är heller inte helt bakbundna, här finns exempel på hur de utnyttjar de manöverutrymmen som trots allt finns och får litteraturläsningen att betyda

något mer och annat än det som bara går att mäta.

Så till ett par kritiska synpunkter på avhandlingen. De många teoretiska verktygen används väl, men det råder i den inledande presentationen av dem (s 12–48) en viss spretighet och oklarhet kring vilka de centrala perspektiven faktiskt är. Till exempel ges den kritiska diskursanalysen (CDA) med Norman Fairclough i spetsen en fyllig genomgång, men används sedan nästan inte alls i analyserna av det empiriska materialet. En annan kritisk synpunkt gäller påståendet att de svenska litteraturdidaktiska forskare som går igenom i kapitel 3 – flertalet med sociokulturella och erfarenhetspedagogiska utgångspunkter – haft ett mycket stort inflytande över svensk skola och lärarutbildning. Men hur kan Borsgård veta det? Att dessa forskare ofta hänvisas till inom akademien (och ibland utanför) betyder ju inte att de automatiskt påverkat den pedagogiska praktiken. Jag vill naturligtvis inte underskatta betydelsen av denna forskning (som jag själv är en del av), men att till exempel Pedagogiska gruppens arbeten skulle varit styrande för svenskundervisningen överlag förefaller tveksamt. Tvärtom har ju mängder av kvalitativa forskningsprojekt genomförda inom ramen för fältet svenska med didaktisk inriktning visat på en fortsatt dominans för förmedlingspedagogik, formaliserad färdighetsträning osv.

I det avslutande diskussionskapitlet skisserar Borsgård konturerna av en radikalt annorlunda *lyssnande* litteraturundervisning, med ledord som risk (Biesta) och osäkerhet, en undervisning där litteraturens särart ses som en unik resurs och en källa till estetiska

erfarenheter bortom både mätbarhet och tvärsäkra värdegrundsdiskurser. Det är mycket sympatiskt. Det aktualiserar å andra sidan också frågan om hur realistiskt det är att få gehör för detta hos alltifrån Skolverket till enskilda skolledare och lärare. Det går ju inte att mäta. Det väcker i sin tur den större frågan varför kritisk utbildningsvetenskaplig, didaktisk och pedagogisk forskning tycks ha så svårt att slå igenom i den mediala utbildningspolitiska debatten. Det finns till exempel mängder med forskning som från olika perspektiv kritiserar PISA, ett tidigt exempel är *Utbildning & Demokratis* temanummer 2013 med rubriken ”Kan vi lite på PISA?”, ändå tenderar dessa storskaliga mätningar att tas för givna som sanningar av både politiker och journalister.

Sammanfattningsvis är *Litteraturens mått* en skarp, angelägen, ambitiös och välskrivna avhandling. Analysen av de diskursiva – och konkreta – relationerna mellan mäktiga transnationella aktörer, deras nationella motsvarigheter, och svensklärares tankar om det egna ämnet och undervisningspraktiken, är mycket övertygande genomförd. Avhandlingen bidrar med ny viktig kunskap för omstridda problematiker som ligger i skärningspunkten mellan litteraturdidaktik och politik.

Kampen om litteraturläsaren fortsätter

De båda avhandlingar som stått i centrum för denna essä visar tydligt att läsning inte är en oskyldig aktivitet. Genom historien har läsaren utsatts för olika former av disciplinering och

subjektivering – genom läsarundersökningar, policydokument och litteraturundervisning. Målen, idealen och normerna har skiftat, men faktum kvarstår; läsaren måste styras in på ”rätt” väg. För snart 20 år sedan hade *Utbildning & Demokrati* (2003) ett temanummer om ”Svenskämnet som demokratiämne”. Det fanns hos de medverkande forskarna en önskan om att formulera en ny ämneskonception, där litteraturundervisningen sågs som en särskilt produktiv resurs för att knyta ihop skolans kunskapsuppdrag och demokratiuppdrag. Några av nyckelbegreppen var deliberativa samtal och radikal estetik. Det är svårt att uttala sig om vilket långsiktigt genomslag dessa spännande och uppfordrande idéer fick. Konstateras kan dock att de hamnat i skuggan av den alltmer utbredda diskursen om värdegrunden. Nu är det inte bara skolan som ska ha en värdegrund utan alla – myndigheter, företag, ideella organisationer. Risker är uppenbar att begreppet urvattnas och blir en självförhärmande tom kliché (Alvesson 2015). För litteraturundervisningens del pekar Borsgård (och flera med honom) på att begreppet naturaliseras och antar karaktären av doxa. Johansson (2021) menar att talet om värdegrunden i själva verket fungerar avpolitiserande. Komplexa begrepp som demokrati och litteratur tas för givna och litteraturens ”uppgift blir med det synsättet att ge konkretion åt den idealvärld som värdegrundsformuleringarna pekar fram mot” (s 136). Det blir med andra ord svårt, kanske omöjligt, att inte omfamna värdegrunden och den goda litteraturen. Här ligger alltså, som både Borsgård och Johansson

poängterar, en stor risk att litteraturen reduceras till ett slags illustrationer av goda moraliska exempel och budskap. Vad händer då med litteraturens förmåga att provocera, ifrågasätta och spränga gränser, att utmana våra värderingar och få oss att se på oss själva och andra med nya ögon (se även Persson 2012)?

Kampen om litteraturläsaren kommer hur som helst att fortsätta. Anderssons och Borsgårds avhandlingar ger oss viktiga verktyg för att kunna förstå vad som egentligen står på spel i denna kamp, och att det faktiskt går att göra motstånd mot hegemoniska diskurser om läsning – både som läsare, lärare och forskare.

Magnus Persson

Referenser

- Alsheimer, Leif (2004): *Bildningsresan. Från ensidig instrumentell utbildning till sammanhangsskapande bildning*. Stockholm: Prisma.
- Alvesson, Mats (2015): Värdegrunder ett surrogat för verkliga förbättringar. *Dagens Nyheter* 2015-04-03. Hämtad 2021-08-11 från <https://www.dn.se/debatt/vardegrunder-ett-surrogat-for-verkliga-forbattringar/>.
- Andersson, Sara (2020): *Läsande flickor. Läspolitik och det genomlysta subjektet*. Doktorsavhandling. Stockholm: Stockholms universitet.
- Ball, Stephen J. (2012): *Global Education Inc. New Policy Networks and the Neo-Liberal Imaginary*. New York: Routledge.
- Bennett, Tony (1998): *Culture. A Reformer's Science*. London: Sage.
- Borsgård, Gustav (2021): *Litteraturens mått. Politiska implikationer av litteraturundervisning som demokrati- och värdegrundsarbete*. Doktorsavhandling. Umeå: Umeå universitet.
- Borsgård, Gustav & Jönsson, Maria (2019): Från litteraturförståelse till literacy. Om utbredningen av ett begrepp och konsekvenserna för litteraturredidaktiken. *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 99(4), 69–78.
- Braw, Andreas (2020): Att läsa förbereder oss för kriget. *Försvar och säkerhet* 2020-10-27. Hämtad 2020-11-04 från: <https://kkrva.se/att-lasa-forbereder-oss-for-kriget/?fbclid=IwAR3tdcZMz6lDB8RGxobZr7Y1cg5nmjHpCsPBDrS8hIw8ygyWDz9j7ccQ9zE>.
- Johansson, Sven Anders (2021): *Litteraturens slut*. Göteborg: Glänta.
- Larsson, Lisbeth (1989): *En annan historia. Om kvinnors läsning och svensk veckopress*. Stockholm: Symposion.
- Ottelid, Magnus (2015): *Skönlitteratur och socionomutbildning. En forskningsöversikt*. Sundsvall: Mittuniversitetet.
- Palm, Anders (2008): Humanistisk kurs stärkte blivande läkare. *Lunds Universitet Meddelar*. Lund: Lunds universitet.

- Persson, Magnus (2007): *Varför läsa litteratur? Om litteraturundervisningen efter den kulturella vändningen*. Lund: Studentlitteratur.
- Persson, Magnus (2012): *Den goda boken. Samtida föreställningar om litteratur och läsning*. Lund: Studentlitteratur.
- Persson, Magnus (2018): Literary festivals as (counter) public spheres. Paper presenterat på American Comparative Literature Association's annual conference, Los Angeles, March 31 2018.
- Statens kulturråd (2015): *Idrott och läsning. Ett Dream Team*. Hämtad 2021-08-11 från: <https://www.sisuidrottsutbildarna.se/globalassets/sisu-idrottsutbildarna/dokument/nyheter/idrott-o-lasning---paus..pdf>.
- Thavenius, Jan (1981): *Modersmål och fadersarv. Svenskämnets traditioner i historien och nuet*. Järfälla: Symposion.
- Utbildning & Demokrati – tidskrift för didaktik och utbildningspolitik* (2003): Tema: Svenskämnet som demokratiämne. 12(2).
- Utbildning & Demokrati – tidskrift för didaktik och utbildningspolitik* (2013): Tema: Kan vi lita på PISA? 22(3).

Magnus Persson är professor i litteraturvetenskap med didaktisk inriktning vid fakulteten för lärande och samhälle, Malmö universitet. E-post: magnus.persson@mau.se

